

Категорія роду і числа іменників

Фемінітиви



Фемінітиви

(*nomina feminativa*, *nomina feminina* — назви жінок, від лат. *fēmina* — жінка, *fēminīnus* — жіночий) — група слів жіночого роду за певним станом, альтернативних або парних аналогічним словам чоловічого роду (*маскулітивам*), від яких вони утворюються суфіксально

Вчителька	Вчитель
Професорка	Професор
Інженерка	Інженер
Менеджерка	Менеджер
Пілотеса	Пілот
Акторка	Актор
Літературознавиця	Літературознавець
Географиня	Географ





Фемінітиви -



це слова жіночого роду, альтернативні або парні аналогічним поняттям чоловічого роду.

Утворюються за допомогою
суфіксів
-к-, -иц-(я), -ин-(я), -ес-(я)

Використання
не є обов'язковим

Маскулітив (ч.р)



Фемінітив (ж.р)

Гендерно—лінгвістична рівність

Чи притаманні фемінітиви нашій мові та коли виникли найперші?

- ▶ В українській мові фемінітиви мають дуже давню історію. Фемінітиви мають індоєвропейське походження, тобто вони почали формуватися ще в період спільного розвитку індоєвропейських діалектів (*загальні назви жінок за родинними стосунками та атрибутивними ознаками: баба, мати, вдова*).
- ▶ У «Повісті минулих літ» читаємо: *«І сказали кияни: «Прийдеться нам [нести]. Князь наш убитий, а княгиня наша хоче [йти] за вашого князя»*. Тут маємо фемінітив «княгиня». У «Слові о полку Ігоревім» зустрічаємо такі слова: *«дѣва», «дѣвка», «мати», «Богородица»*.
- ▶ Назви для позначення жінок є і в староукраїнських пам'ятках 16–18-го століть. Спершу це була лише сфера родинного і домашнього побуту. Згодом, коли жінка отримала майнові права, це також відобразилось у писемних пам'ятках.

Використання фемінітивів в українській мові

- ▶ У словниках початку 20-го століття можемо знайти фемінітиви, що стосувалися родової, станової приналежності, професійної діяльності. Чимало фемінітивів зафіксовано в **словнику Бориса Грінченка** (1907–1909 роки): «аптекарка», «арештантка», «артистка», «архв'янка», «арфистка» тощо.
- ▶ У 1920 році з'явився «**Словник української мови**» Дмитра Яворницького, де зустрічаємо такі слова, як **домовласниця, абатиса, артистка дивачка, догадничка, єретниця, величниця (шанувальниця), домовласниця, злочинниця, колежанка, змагальниця (учасниця змагань), здільниця (майстриня), та ін.**
- ▶ У «**Російсько-українському академічному словнику**» (головний редактор — **Агатангел Кримський**) знаходимо, наприклад, такі фемінітиви: **заступниця, опікунка, патронеса, протекторка, меценатка, делегатка, інструкторка, інспекторка, друкарка, мулярка, медичка, лікарка, історичка (студентка), надихачка, випроб(ов)увачка, викладачка, професорка, демократка; виборниця, законодавиця, чинниця (діячка), з'ясовниця, віддячниця, заступниця, заводовласниця, коштодавиця, виконавиця тощо.**

Використання фемінітивів в українській мові

- ▶ У 1928 році вчений-мовознавець **Микола Сулима** зазначає у своєму дослідженні «Українська фраза»:
- ▶ «Професійні й інші подібні до них назви в українській мові бувають **здебільшого осібні для чоловіків і осібні для жінок**. Українська мова взагалі уникає вживати в спільному роді тих слів, що означають посаду, професію, звання, ранг тощо, й надавати тим словам ознак граматичного (формального) чоловічого роду без огляду на стать».
- ▶ Якщо у російській мові такі слова, як «автор», «композитор», «товариш» мусять стосуватись однаково до осіб як жіночої, так і чоловічої статей. В українській мові все інакше. Він — автор, а вона — авторка, він — професор, а вона — професорка.

«Історичний словник фемінітивів української мови»

- ▶ Марія Брус видала «Історичний словник фемінітивів української мови», в якому подано 8000 слів
- ▶ У книзі Марії Брус «Розвиток української мови в XI–XV ст. Теоретична й практична частини» ретельно зібрані історичні передумови формування фемінітивів у нашій мові
- ▶ Фемінітиви є в академічних словниках

Використання фемінітивів в українській мові

- ▶ Загалом, на початку 20-го століття українські науковці жваво дискутували про фемінітиви, адже жінки впевнено займали місця в різних сферах діяльності.
- ▶ **Іван Огієнко** в «Нашій літературній мові» влучно написав: *«Наша мова витворила паристі форми для назв істот: чоловічі й жіночі, наприклад, учитель — учителька, професор — професорка, гість — гостя, друг — другиня, учень — учениця».*

Наслідки політики русифікації

- ▶ В Україні у криваві 1930-ті роки почалась тотальна русифікація. Вживання фемінітивів стерлося, зійшло нанівець.
- ▶ Для частини українців тривалий час у пріоритеті була російська мова. Сумно, але це слід визнати. А для російської мови фемінітиви якраз не характерні — структура наших мов суттєво відрізняється.
- ▶ І це абсолютний міф, що з усіх слов'янських мов українська найбільше споріднена з російською. Насправді, набагато ближчі до нас білоруська (понад 80% спільної лексики), польська (70%) й словацька (68%).
- ▶ Створені в російській мові фемінітиви часто мають зневажливе забарвлення. Порівняйте: «лікарКа» — «докторШа», «ректорКа» — «ректорШа», «міністерКа» — «министерШа». Тому частиною російськомовних українців фемінітиви сприймаються як зневажливі слова.
- ▶ До активного використання фемінітивів українці повернулись аж після здобуття незалежності. А входження жінок у різні сфери діяльності провокує появу величезної кількості фемінітивів.

Повернення фемінітивів до літературної української мови

- ▶ Тема фемінітивів не була новою для українців і до ухвалення нового правопису в 2019 році, в якому затвердили їхнє використання та найпродуктивніші моделі творення.
- ▶ Наприклад, у 2013 році з'являється стаття Алли Архангельської *«До проблеми словотвірної фемінізації в українській мові новітньої доби: традиція і сучасність»*.
- ▶ Найчастіше люди не замислюються, що частина тих іменників, які вони використовують, належить до фемінітивів (лікарка, викладачка, студентка, докторка, секретарка, юристка).
- ▶ Проте зараз, коли їх помітно більше в мові, дискусійний резонанс зростає.

2019 року набрав чинності Правопис 2019, що містив рекомендацію та правила творення фемінітивів

- ▶ на сторінці 39 правопису (за текстом офіційного видання на сайті Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні) у пункті 4 ("ПРАВОПИС СУФІКСІВ. Іменникові суфікси", § 32. -ИК, -НИК / -ІВНИК, -ЛЬНИК):
- ▶ 4. За допомогою суфіксів -к(-а), -иц(-я), -ин(-я), -ес(-а) та ін. від іменників чоловічого роду утворюємо іменники на означення осіб жіночої статі.
- ▶ Найуживанішим є суфікс -к(-а), бо він поєднуваний з різними типами основ: *авторка, дизайнерка, директорка, редакторка, співачка, студентка, фігуристка* та ін.
- ▶ Суфікс -иц(-я) приєднуємо насамперед до основ на -ник: *верстальниця, набірниця, порадниця* та -ень: *ученця*.
- ▶ Суфікс -ин(-я) сполучаємо з основами на -ець: *кравчійня, плавчійня, продавчійня* і приголосний: *майстріня, філологійня; бойкіня, лемкіня*.
- ▶ Суфікс -ес(-а) рідковживаний: *дияконеса, патронеса, поетеса*.

«Історичний момент»

- ▶ Отже, з 30 травня 2019 року фемінітиви є чинною нормою української мови, а з 03 червня 2019 року (коли опубліковано остаточну версію правопису) норми та правила нової редакції рекомендовано застосовувати в усіх сферах суспільного життя
- ▶ Радниця міністра освіти і науки України (на той час Лілії Гриневич) **Олена Масалітіна** назвала введення фемінітивів до Правопису 2019 року *«історичним моментом»*, а самі фемінітиви – *«питомою рисою української мови»*

Офіційне затвердження фемінітивів

- ▶ 18 серпня 2020 року Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України наказом № 1574 від 18.08.2020 р. «Про затвердження Зміни № 9 до національного класифікатора ДК 003:2010» офіційно дозволило фемінітиви для посад працівниць, утворених за правилами чинного правопису, у кадровій документації, тобто трудових книжках, наказах, кадровому і загальному діловодстві, кореспонденції та всіх інших галузях праці, де застосовується класифікатор професій)

Мовознавча критика

- ▶ На думку Олександра Авраменка, фемінітиви *історикиня, етнографиня, педагогиня* потрібно використовувати вибірково, бо вони «неоковирно звучать»
- ▶ Різко критикує вживання фемінітивів професор чеського Університету Палацького в м.Оломоуці Алла Архангельська, що опублікувала серію статей про історію й сучасний стан системи фемінітивів, в яких невисоко оцінила міркування тих українських мовознавців, котрі обстоюють уживання фемінітивів. А. Архангельська оцінює нові фемінітиви (*професорка, міністерка, олігархиня, теоретикиня та ін.*) як естетично неприйнятні, такі, що семантико-прагматично нетотожні своїм корелятам, вважає, що в СУМ увійшли найвдаліші жіночі найменування часів українізації, а також заперечує тиск російської мови на систему фемінітивів української мови

Гендерна рівність

Я НЕ ПОШИРЮЮ
СТЕРЕОТИПІВ
ПРО РОЛІ ЖІНОК
І ЧОЛОВІКІВ
У СУСПІЛЬСТВІ

МОЯ ГЕНДЕРНА
ЧУТЛИВІСТЬ

Я ВЖИВАЮ ФЕМІНІТИВИ
НА ПОЗНАЧЕННЯ ПРОФЕСІЙ,
ПОСАД, ЗАЙНЯТОСТІ ЖІНОК

Я НЕ ПРИНИЖУЮ ЛЮДЕЙ
ЗА ОЗНАКОЮ СТАТІ



Я НЕ ПРОДУКУЮ
І НЕ ПОШИРЮЮ
СЕКСИСТСЬКИЙ
КОНТЕНТ



Фемінітиви

- ▶ Структура української мови має багато суфіксів, які утворюють фемінітиви
- ▶ Всього їх понад 13, але на сьогодні продуктивними суфіксами, що визначають фемінітиви, є **-к-, -иц-, -ин- та -ес-**



Маскулінітиви і фемінітиви



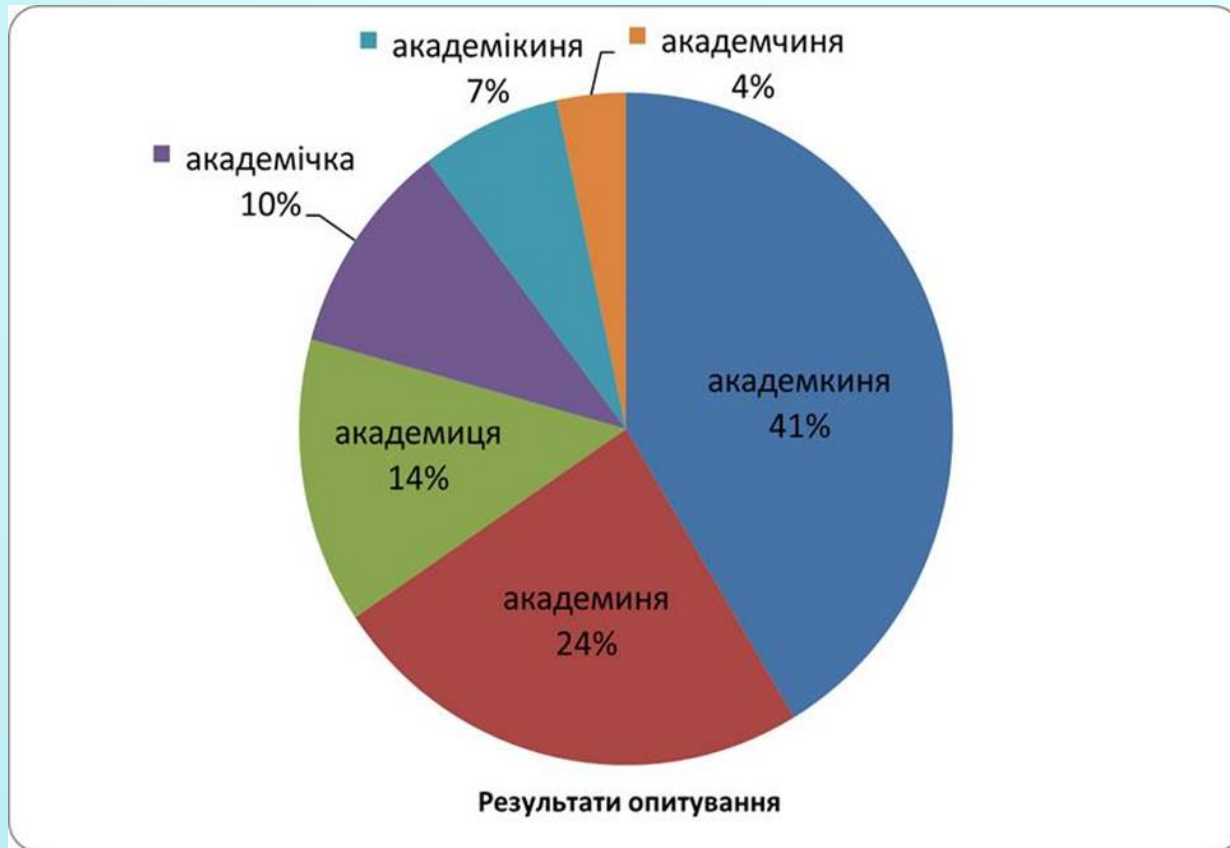
Фемінітиви не завжди доречні часом краще словами «пані», «панна» вказати на осіб жіночої статі

- ▶ Пані майор
- ▶ Пані генерал
- ▶ Пані прокурор
- ▶ Пані мер
- ▶ Пані академік
- ▶ Пані професор
- ▶ Пані екстрасенс
- ▶ Пані математик
- ▶ Пані посол
- ▶ Пані міністр
- ▶ Пані президент



У респондентів запитували, як утворити фемінітив від слова *академік*?

- ▶ Академкиня – 41%
- ▶ Академиня – 24%
- ▶ Академиця – 14%
- ▶ Академічка – 10%
- ▶ Академікиня – 7%
- ▶ Академчиня – 4%



- ▶ Мовознавці, зокрема Олександр Авраменко, радять використовувати словосполучення «пані академік»

Творення фемінітивів

ДЛЯ ТВОРЕННЯ ФЕМІНІТИВІВ УЖИВАЮТЬ НАЙЧАСТІШЕ СУФІКС -К-,
БО ВІН ПОЄДНУЄТЬСЯ З РІЗНИМИ ТИПАМИ ОСНОВ.

НАЗВИ У ЧОЛОВІЧОМУ РОДІ



Адміністратор
Дизайнер
Директор
Інженер
Редактор
Співак

ФЕМІНІТИВИ



Адміністратор**ка**
Дизайнер**ка**
Директор**ка**
Інженер**ка**
Редактор**ка**
Співач**ка**

СУФІКС -ИЦЬ-(Я) ПРИЄДНУЄМО НАСАМПЕРЕД ДО ОСНОВ НА -НИК.

НАЗВИ У ЧОЛОВІЧОМУ РОДІ



Апаратник
Буфетник
Верстатник
Кролівник
Манікюрник
Провідник

ФЕМІНІТИВИ



Апарат**ниця**
Буфет**ниця**
Верстат**ниця**
Кролів**ниця**
Манікюр**ниця**
Провід**ниця**

Творення фемінітивів

СУФІКС -ИН-(Я) СПОЛУЧАЄМО З ОСНОВАМИ НА -ЕЦЬ, А ТАКОЖ НА ПРИГОЛОСНИЙ.
СУФІКС -ЕС- ВЖИВАЮТЬ РІДКО.

НАЗВИ У ЧОЛОВІЧОМУ РОДІ



Кравець
Продавець
Імунолог
Технолог
Соціолог
Філолог
Стюард

ФЕМІНІТИВИ



Кравч**иня**
Продавч**иня**
Імунолог**иня**
Технолог**иня**
Соціолог**иня**
Філолог**иня**
Стюард**еса**

НЕ ПЛУТАЙТЕ

Директорка
(жінка на посаді директора)

Генерал
(жінка, що має військове звання генерала)

Директорша
(дружина директора)

Генеральша
(дружина генерала)

Творення фемінітивів

Маскулінітив (слово чоловічого роду)	Фемінітив (слово жіночого роду)
1. більшість основ: автор, депутат, дизайнер, директор, доцент, лідер, редактор, співак, студент, учитель, фігурист	додаємо суфікс -к-: авторка, депутатка, дизайнерка, директорка, доцентка, лідерка, редакторка, співачка, студентка, учителька, фігуристка
2. основа на -ник та -ень: вершник, засновник, керівник, очільник, речник, рятувальник; учень	додаємо суфікс -иц-: вершниця, засновниця, керівниця, очільниця, речниця, рятувальниця; учениця;
3. основа -ець: виконавець, переможець, підприємець, посадовець, службовець	додаємо суфікс -иц-: виконавиця, переможниця, підприємниця, посадовиця, службовиця

Творення фемінітивів

Маскулітив (слово чоловічого роду)	Фемінітив (слово жіночого роду)
4.основа на -ець : виборець, плавець, фахівець	додаємо суфікс -ин- : виборчиня, плавчиня, фахівчиня;
5. основа на приголосний: майстер, філолог; бойко, лемко	додаємо суфікс -ин- : майстриня, філологиня; бойкиня, лемкиня
6. іншомовна основа: барон, дякон, поет	додаємо суфікс -ес- : баронеса, дяконеса, поетеса

Суфікс -ИН- (-ЕН-)

- ▶ Суфікс -ИН- (-ЕН-) трапляється в староукраїнських писемних пам'ятках, зокрема, з його допомогою утворювали:
- ▶ **1. національно-територіальні фемінітиви** (бойкиня, лемкиня, грекиня)
- ▶ **2. андроніми** (герцогиня, графиня, княгиня)
- ▶ **3. атрибутивні назви** (берегиня, богиня, другиня)
- ▶ **4. фемінітиви за соціальною ознакою** (бояриня, синьйорина, ґаздиня, монахиня)
- ▶ **5. агентиви** (майстриня, кравчиня)

Суфікс -ЕС- (-ИС-)

- ▶ Суфікс -ЕС- (-ИС-) трапляється в номінаціях, які були запозичені у XVIII столітті з французької мови (іноді через російську):
- ▶ **андронімічні** **фемінітиви** (баронеса, віконтеса, грандеса, принцеса)
- ▶ **агентиви** (патронеса, поетеса, стюардеса; абатиса, актриса, директриса, інспектриса, заст. лектриса)

**Коли утворюємо фемінітиви,
варто послуговуватись такими правилами**

- ▶ **якщо можемо утворити слово за допомогою суфікса -к-, то утворюємо**
- ▶ **якщо з -к- не вдається (фахівець, ворог, службовець), тоді вдаємось до -ин- (фахівчиня, ворогиня) чи -иц- (службовиця)**
- ▶ **деякі суфікси можуть утворювати варіанти фемінітивів з однаковим лексичним значенням: акторка і актриса, водійка і водійчиня, мовознавиця і мовознавчиня**

Зміна лексичного значення

- ▶ Суфіксальний спосіб творення назв жіночих професій не має перешкод, поширений в живому спілкуванні, за винятком окремих слів, в яких відповідний суфікс змінює лексичне значення (*секретар — секретарка, друкар — друкарка*)
- ▶ Слово *секретар* означає людину за її офіційною посадою (найчастіше виборною) типу *секретар сільради, секретар правління* й іменником *секретарка* не замінюється, хоч на цій посаді працює й жінка. А іменник *секретарка* означає дівчину або жінку, що працює *технічним секретарем*
- ▶ Така ж лексична невідповідність спостерігається і в іменниках *друкар — друкарка*. Іменник *друкар* означає особу (і чоловіка, і жінку), що працює в друкарні, а словом *друкарка* називається жінка, яка друкує на друкарській машинці

Зміна лексичного значення при творенні фемінітивів

- ▶ Суфікси **-ш-, -их-**, утворюючи фемінітиви, вносять до лексичного значення слова додатковий компонент: *генеральша* – це не жінка на генеральській посаді, а дружина генерала, *директорша* – це дружина директора
- ▶ А слова *повариха, ткачиха* (дружина ткача) часто набувають і зневажливого відтінку (порівняйте з нейтральними *кухарка, ткаля*)

Чи від усіх слів доречно утворювати фемінітиви?

Як утворити фемінітив?



геній
ділок
лірик
мрець
технік
конюх
читець
вухань

предок
в'язень
лежень
блазень
підліток
бровань
мудрець
мордань

упертюх
легкодух
нащадок
академік
велетень
телепень
головань
виходець

Чи всі наведені фемінітиви правильні?



Чи всі наведені фемінітиви правильні?

ТВОРЧИНЯ

ВОЛОДАРКА

ВЧИТЕЛЬКА

ГЕНЕРАЛКА

ГЕНЕТИКИНЯ

ГІДЕСА

ГІНЕКОЛОГИНЯ

ГРАВЮРНИЦЯ

ДАЛЬНОБІЙНИЦЯ

ДЕКАНЕСА

ДЕПУТАТКА

ДИРЕКТОРКА

ВЧЕНА

ДОКТОРКА

ДОСЛІДНИЦЯ

ДРАМАТУРГИНЯ

ЕКСКУРСОВОДКА

ЕКСПЕРТКА

ЗАСТУПНИЦЯ

ЗВАРНИЦЯ

ЗООЛОГИНЯ

ІДЕОЛОГИНЯ

ІЛЮСТРАТОРКА

ІНЖЕНЕРКА

ІСТОРИКИНЯ

КІНЕМАТОГРАФІНЯ

КЛІЄНТКА

КОМПОЗИТОРКА

КОНДИТЕРКА

КОНСУЛЬТАНКА

КОПІРАЙТЕРКА

КОРЕКТОРКА

КОРИСТУВАЧКА

КОСМОНАВТКА

КОУЧЕРКА

КРИТИКИНЯ

ЛЕКТОРКА

ОФІЦЕРКА

КУЛЬТУРОЛОГИНЯ

КУРАТОРКА

ЛАУРЕАТКА

МАЙСТРИНЯ

МАШИНІСТКА

ЗАХИСНИЦЯ

МЕНЕДЖЕРКА

МИРОТВОРИЦЯ

ГЕНЕРАЛКА

МИСЛИВИЦЯ

МИСЛИТЕЛЬКА

МИСТЕЦТВОЗНАВИЦЯ

МИСТКИНЯ

МІЛЬЙОНЕРКА

МІНІСТЕРКА

МІСІОНЕРКА

МОВОЗНАВИЦЯ

МОДЕРАТОРКА

НАУКОВИЦЯ

НЕВРОЛОГИНЯ

НОВАТОРКА

МОНТАЖНИЦЯ

ОПОЗИЦІОНЕРКА

ОРАТОРКА

ОЧІЛЬНИЦЯ

СВІДКА

ПЕДАГОГИНЯ

ПОЕТКА

ШТУРМАНКА

ВОНА